

Філософія

УДК 128:159.9

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18466904>**Самоусвідомлення та свобода вибору: екзистенційний вимір формування свідомості**

Гальчинський Дмитро Олександрович,
аспірант, кафедра теоретичної та практичної філософії, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0000-7847-8352>

Прийнято: 19.01.2026 | Опубліковано: 30.01.2026

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена поглибленням соціальних, екзистенційних і цифрових трансформацій сучасного світу, що істотно змінюють умови формування людської свідомості та ідентичності. У ситуації зростання невизначеності, кризових викликів і алгоритмічного посередництва традиційні уявлення про автономність суб'єкта, свободу вибору та відповідальність виявляються недостатніми для пояснення реальних практик самовизначення. Це актуалізує потребу у цілісному філософському осмисленні процесів самоусвідомлення з урахуванням екзистенційного, соціального та тілесного вимірів людського буття. Метою дослідження є філософське обґрунтування свободи та самоусвідомлення як взаємопов'язаних чинників становлення свідомості й ідентичності людини шляхом аналізу динаміки вибору та відповідальності в умовах сучасних соціальних, цифрових і екзистенційних трансформацій. Методологічну основу дослідження становлять екзистенційно-феноменологічний підхід,

герменевтичний аналіз, міждисциплінарний синтез філософських, соціальних і психологічних концепцій, а також метод концептуального моделювання. У роботі застосовано методи аналізу й узагальнення для осмислення сучасних форм свободи, вибору та відповідальності, а також інтерпретації тілесного і соціального досвіду у процесі формування свідомості. Результати дослідження полягають у концептуалізації свідомості як відкритого екзистенційного процесу, що формується у взаємодії свободи, вибору, відповідальності, соціальних практик і тілесного досвіду. Обґрунтовано онтологічний характер свободи як передумови суб'єктності та показано, що відповідальність є її змістовним продовженням, а не зовнішнім обмеженням. Доведено, що вибір у сучасному світі набуває багатовимірного характеру в умовах цифровізації та кризових ситуацій, зберігаючи водночас ключову роль у формуванні автентичної ідентичності. Запропоновано авторську інтегративну модель становлення свідомості, яка поєднує екзистенційний, соціальний і тілесний виміри людського досвіду та дозволяє подолати редукціоністські підходи до розуміння свідомості.

Ключові слова: *суб'єктність, ідентичність, відповідальність, вибір, тілесний досвід, соціальний контекст, екзистенційна рефлексія, цифрові трансформації.*

Self-awareness and freedom of choice: the existential dimension of the formation of consciousness

Dmytro Halchynskyi,

PhD student, Department of Theoretical and Practical Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0000-7847-8352>

Abstract. *The relevance of this study is determined by the intensification of social, existential, and digital transformations in the contemporary world, which significantly alter the conditions under which human consciousness and identity are formed. In a context of growing uncertainty, crisis challenges, and algorithmic mediation, traditional conceptions of subject autonomy, freedom of choice, and responsibility prove insufficient for explaining actual practices of self-determination. This necessitates a holistic philosophical rethinking of self-awareness that takes into account the existential, social, and bodily dimensions of human existence. The aim of the study is to provide a philosophical substantiation of freedom and self-awareness as interrelated factors in the formation of human consciousness and identity through an analysis of the dynamics of choice and responsibility under contemporary social, digital, and existential transformations. The methodological framework of the research is based on the existential–phenomenological approach, hermeneutic analysis, interdisciplinary synthesis of philosophical, social, and psychological concepts, as well as the method of conceptual modeling. Methods of analysis and generalization are employed to interpret contemporary forms of freedom, choice, and responsibility, as well as bodily and social experience in the process of consciousness formation. The results of the study consist in conceptualizing consciousness as an open existential process formed through the interaction of freedom, choice, responsibility, social practices, and bodily experience. The ontological character of freedom as a precondition of subjectivity is substantiated, and responsibility is shown to be its substantive continuation rather than an external limitation. It is demonstrated that, under conditions of digitalization and crisis situations, choice acquires a multidimensional character while retaining its central role in the formation of authentic identity. An original integrative model of consciousness formation is proposed, combining existential, social, and bodily dimensions of human experience and overcoming reductionist approaches to the understanding of consciousness.*

Keywords: *subjectivity, identity, responsibility, choice, bodily experience, social context, existential reflection, digital transformations.*

Постановка проблеми. Сучасний світ постає як простір зростаючої екзистенційної невизначеності, у якому людина змушена постійно переосмислювати власне місце, межі свободи та способи самовизначення. Соціальні трансформації, прискорення темпів життя, цифровізація повсякденних практик і множинність соціальних ролей істотно змінюють умови формування свідомості та ідентичності, ускладнюючи процес осмисленого вибору й відповідального ставлення до власних рішень [1]. У цих умовах свобода дедалі менше сприймається як стабільна можливість і дедалі більше – як пережита необхідність діяти в ситуації обмежень, ризику та невизначених наслідків.

Особливої проблемності набуває питання самоусвідомлення, яке більше не може розглядатися виключно як внутрішній рефлексивний акт або результат раціонального мислення [2]. Взаємодія з соціальними структурами, тілесний досвід, емоційні стани та екзистенційні виклики сучасності формують складну конфігурацію свідомості, у межах якої вибір і відповідальність стають не лише моральними категоріями, а способами буття людини у світі. Така ситуація ставить під сумнів спрощені уявлення про автономність суб'єкта та вимагає переосмислення свободи як онтологічної умови становлення свідомості. Тому проблема взаємозв'язку свободи, самоусвідомлення, вибору та відповідальності набуває особливої актуальності, оскільки саме через ці феномени розкривається динаміка формування цілісної ідентичності людини в умовах сучасних соціальних і екзистенційних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний філософський і міждисциплінарний дискурс засвідчує стійкий інтерес до проблем свободи,

самоусвідомлення, вибору та відповідальності як визначальних чинників формування свідомості й ідентичності людини в умовах соціальних, культурних і цифрових трансформацій. У межах екзистенційної традиції М. Pardosi, інтерпретуючи філософію Ж.-П. Сартра, розглядає свободу як онтологічну умову людського існування, що водночас відкриває можливість самотворення та покладає на індивіда відповідальність за власні вибори [3, p. 316]. Цей підхід знаходить розвиток у роботі М. Hassen, який аналізує парадокс вибору в сучасному суспільстві та показує напругу між множинністю можливостей і зростанням екзистенційної тривоги, водночас розглядаючи вибір як потенційний ресурс автентичності [4, p. 75]. Психологічний вимір проблеми свободи та самоусвідомлення емпірично розкриває Y. Baugam, який доводить опосередковувальну роль віри у свободу волі у зв'язку між самосвідомістю та автентичністю [5, p. 4791]. Отримані результати свідчать, що внутрішня усвідомленість у поєднанні з переконаністю у можливості вільного вибору сприяє автентичному самовираженню, тоді як соціальна тривожність і зовнішньо орієнтована самосвідомість можуть його обмежувати. Соціально-освітній аспект формування самосвідомості досліджують О. Лопуга та Л. Северин-Мрачковська, які встановлюють взаємозв'язок між рівнем рефлексії, здатністю до автономного вибору та самореалізацією особистості [6]. Автори наголошують, що саме розвинена самосвідомість є передумовою відповідального життєвого проектування, тоді як її недостатність зумовлює переважно адаптивні форми самовираження. Філософсько-культурний вимір трансформації ідентичності в умовах зустрічі з інакшістю аналізують М. Dojčár та R. Nemes [7]. Вони показують, що зіткнення з культурною, релігійною та духовною різноманітністю актуалізує онтологічний рівень самосвідомості, а досвід «невідомого» може виступати чинником критичної рефлексії та особистісної трансформації. Міждисциплінарний підхід до екзистенційних вимірів людського

благополуччя пропонують L. De Miranda зі співавторами, які розробили інструмент кількісної оцінки філософського здоров'я [8, р. 129]. Запропонована модель інтегрує тілесний досвід, самосвідомість, відчуття можливого, сенс і належність, розширюючи можливості емпіричного аналізу екзистенційних процесів. Значущість екзистенційних «даностей» для психічного благополуччя людини підкреслюють R. G. Menzies та R. E. Menzies, обґрунтовуючи необхідність включення проблем свободи, ідентичності, ізоляції та сенсу до сучасних терапевтичних моделей як базових процесів людського досвіду [9]. Цифровий вимір трансформації самосвідомості аналізує J. Joseph, який вводить поняття «алгоритмічного Я» та показує, що алгоритмічне посередництво штучного інтелекту здатне як посилювати рефлексію, так і підривати автономію та агентність суб'єкта, актуалізуючи проблему збереження відповідальності в цифрову епоху [10]. Етичний аспект індивідуалізації в парадигмі метамодернізму розкривають В. Дротенко та А. Глинянський, які трактують свободу волі як сутність моральної свідомості, а совість, честь і гідність – як екзистенційні форми її реалізації в процесі самоідентифікації та відповідального вибору [11, с. 72]. Окрему увагу граничним вимірам самосвідомості приділяє С. Порадюк, аналізуючи феномен самотності як екзистенціал, що в умовах війни та соціальної нестабільності постає не лише як досвід ізоляції, а як простір внутрішньої свободи, рефлексії та формування автентичного «Я» [12, с. 166].

Тож аналіз сучасних досліджень засвідчує, що проблема свободи, самоусвідомлення та відповідальності розглядається фрагментарно – в екзистенційному, психологічному, соціальному або цифровому вимірах, що зумовлює потребу в цілісному філософському підході, здатному інтегрувати ці рівні в єдину модель становлення свідомості сучасної людини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний доробок сучасних філософських, психологічних і міждисциплінарних

досліджень, проблема формування свідомості через свободу та самоусвідомлення залишається концептуально неузгодженою. У більшості наукових праць свобода, вибір, відповідальність, тілесність, соціальний контекст і цифрові трансформації аналізуються переважно окремо, без цілісного розгляду їхньої взаємодії як єдиного екзистенційного процесу. Такий фрагментарний підхід ускладнює розуміння механізмів становлення свідомості та ідентичності людини в умовах багатовимірних сучасних викликів.

Недостатньо дослідженим залишається питання інтеграції онтологічного розуміння свободи з тілесним і соціальним вимірами людського досвіду, а також аналіз того, яким чином вибір і відповідальність функціонують не лише як моральні категорії, а як способи буття, що формують саму структуру свідомості. Крім того, наявні дослідження лише частково враховують вплив цифрового середовища та кризових умов на процеси самоусвідомлення, що потребує глибшого філософського осмислення.

У цьому контексті виникає необхідність у розробленні інтегративного філософського підходу, який дозволив би розглядати свободу, самоусвідомлення, вибір і відповідальність у їхній динамічній взаємодії, з урахуванням тілесної присутності людини у світі та соціальних умов її існування. Саме такий підхід створює можливість подолання редукаціоністських інтерпретацій свідомості та формування цілісного бачення становлення людської ідентичності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є філософське обґрунтування свободи та самоусвідомлення як взаємопов'язаних екзистенційних чинників формування свідомості й ідентичності людини шляхом аналізу динаміки вибору та відповідальності в соціальному й тілесному контекстах сучасного світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свобода відкривається не

як зовнішній атрибут людського життя і не як сукупність дозволів чи заборон, а як фундаментальна умова самого людського буття. Вона не є похідною від соціальних інститутів, правових норм або політичних конструкцій, а вкорінена в онтологічній структурі існування людини. Саме через свободу свідомість набуває руху й напруги, стає здатною до самовизначення та прийняття відповідальності за власну присутність у світі [13, с. 54].

У цьому вимірі свобода не зводиться до раціонального вибору між заданими альтернативами. Вона постає первинною можливістю бути суб'єктом – здатністю людини ставитися до власного існування як до відкритого процесу, що потребує постійного осмислення. Ще до рівня рефлексії свобода присутня як умова агентності: як внутрішня напруга між фактичністю ситуації та можливістю її переосмислення. Свідомість формується не в режимі детермінованості, а в просторі відкритості, де кожне рішення є водночас актом вибору й самотворення [14, с. 1471-1472].

Сучасний соціально-технологічний контекст істотно трансформує спосіб переживання свободи. Цифрові технології створюють нові конфігурації досвіду, у яких суб'єкт постійно перебуває серед запропонованих сценаріїв, алгоритмічних рекомендацій і керованих інформаційних потоків. У таких умовах свобода набуває парадоксального характеру: розширення спектра можливостей співіснує з прихованими механізмами впливу, що формують поведінкові патерни й поступово звужують автономію вибору. Ілюзія необмеженої свободи маскує структурні обмеження, дедалі глибше вбудовані в повсякденний досвід.

Особливої гостроти проблема свободи набуває в умовах екзистенційної нестабільності – під час війни, глобальних криз і соціальних потрясінь. За таких обставин свобода перестає бути абстрактною філософською категорією й постає як внутрішній обов'язок – необхідність діяти й приймати рішення в ситуації невизначеності, ризику та загрози [15, с. 23]. Вона виявляється не

лише індивідуальним актом, а й основою колективного самоствердження, солідарності та відповідальності за спільне майбутнє. Саме в кризових ситуаціях свобода найвиразніше розкриває свій етичний вимір – як здатність залишатися суб'єктом навіть за відсутності зовнішніх гарантій.

Водночас свобода не може бути осмислена поза співвідношенням з необхідністю. Вона не існує за межами конкретної історичної, культурної й тілесної ситуації, а реалізується через усвідомлення власної скінченності та включеності у світ. Свобода здійснюється не всупереч обмеженням, а через їх прийняття, адже саме визнання меж відкриває можливість автентичного вибору, у якому людина не уникає реальності, а бере на себе відповідальність за спосіб свого буття в ній.

У цьому контексті особливого значення набуває тілесний вимір свободи. Свідомість не існує поза тілом, а свобода переживається через тілесну присутність у світі – здатність діяти, реагувати, взаємодіяти. В умовах поширення віртуальних просторів і цифрових симуляцій зростає ризик втрати цього безпосереднього зв'язку. За таких умов свобода може перетворюватися на абстрактний конструкт, відірваний від реального досвіду, якщо тілесність витісняється або ігнорується у процесах самовизначення.

Таким чином, свобода як онтологічна умова становлення свідомості постає не як статичний стан або гарантоване право, а як динамічний процес постійного самовизначення. Вона розгортається у взаємодії екзистенційного, соціального, технологічного й тілесного вимірів та вимагає від людини не лише наявності можливостей, а передусім усвідомленого ставлення до умов їх реалізації. У цій перспективі свобода безпосередньо пов'язується з проблемою вибору та самоусвідомлення.

Свідомість не є нейтральним відображенням реальності – вона завжди спрямована на світ і формується через акти вибору. У процесі вибору людина не лише реагує на зовнішні обставини, а структурує власний досвід, окреслює

межі допустимого, формує цінності та вибудовує ідентичність. Самоусвідомлення виникає не як результат абстрактного мислення, а як наслідок прожитого вибору, у якому суб'єкт співвідносить себе з можливостями та обмеженнями власного буття.

У сучасних умовах феномен вибору зазнає суттєвих трансформацій. Цифрове середовище істотно розширює простір самовираження, дозволяючи людині експериментувати з ролями, ідентичностями та формами присутності у світі [1]. Водночас це спричиняє фрагментацію досвіду, коли особистість одночасно існує у фізичному, соціальному й віртуальному просторах. За таких умов зростає напруга між прагненням до автентичності та необхідністю адаптації до множинних очікувань, що ускладнює процес цілісного самоусвідомлення.

Особливістю вибору в цифрову епоху є його опосередкованість алгоритмічними структурами. Інформаційні фільтри, персоналізовані рекомендації та приховані механізми впливу звужують горизонт можливих альтернатив і формують ілюзію автономності. Проте навіть за таких умов зберігається потенціал рефлексії – здатність критично осмислювати власні дії, усвідомлювати вплив зовнішніх чинників і приймати рішення, що виходять за межі нав'язаних сценаріїв. У цьому сенсі вибір постає не лише як окремий акт дії, а як спосіб бути людиною.

Невід'ємним компонентом цього процесу є тілесний вимір самоусвідомлення [2]. Досвід вибору завжди переживається через тілесну присутність у світі – через відчуття, дію, межі та вразливість. Навіть у віртуальних просторах тілесність не зникає, а трансформується, впливаючи на сприйняття свободи, ідентичності та відповідальності. Втрата зв'язку з тілесним досвідом загрожує редукцією свободи до абстрактної схеми, позбавленої екзистенційної глибини.

Вибір також має виразний соціальний вимір. У мережевому суспільстві

він дедалі частіше здійснюється у взаємодії з іншими, набуваючи форм колективної дії та спільного самовизначення. В умовах криз і суспільних потрясінь вибір виходить за межі індивідуального рішення й стає основою формування солідарності, спільної відповідальності та колективної ідентичності.

Окремого осмислення потребує вплив штучного інтелекту на автономність вибору. Делегування рішень технологіям здатне підвищувати ефективність повсякденного життя, проте водночас несе ризик знеособлення досвіду та зниження рівня рефлексії. Збереження свободи в таких умовах пов'язане з розвитком критичного мислення, усвідомленого ставлення до технологій і готовності брати відповідальність за наслідки власних рішень.

У підсумку, вибір і самоусвідомлення в сучасному світі постають як єдиний процес, у якому свобода реалізується через практику відповідального самовизначення. Свідомість формується не абстрактно, а в конкретних ситуаціях вибору, де людина одночасно утверджує власну ідентичність і приймає наслідки власних рішень. Саме тут свобода безпосередньо переходить у площину відповідальності.

Відповідальність не є зовнішнім обмеженням свободи, а її внутрішнім продовженням. Якщо свобода становить онтологічну умову людського існування, то відповідальність постає як неминучий наслідок здатності обирати. Кожен вибір є актом самотворення, який водночас виходить за межі індивідуального досвіду й впливає на соціальну реальність. У сучасному світі, де масштаби індивідуальних і колективних рішень значно зросли, відповідальність набуває особливої гостроти.

У XXI ст. відповідальність виходить за межі приватної етики та охоплює глобальні виклики – війну, екологічну кризу, соціальну нерівність [15, с. 25] і технологічні трансформації. Свобода дедалі частіше постає як щоденний вибір у ситуації невизначеності, а відповідальність – як умова збереження

людяності, солідарності та спільного виживання. В умовах криз вона набуває не лише індивідуального, а й колективного характеру, формуючи нові практики взаємодії та самоорганізації.

У глобальному вимірі відповідальність також пов'язана з техногенними й цифровими викликами. Розвиток штучного інтелекту, алгоритмічне управління та обробка даних створюють нові етичні ситуації, у яких свобода вибору вимагає підвищеного рівня рефлексії. Відповідальність у цих умовах полягає не лише у технічній компетентності, а в усвідомленні довгострокових наслідків власних дій для автономії особистості та соціального середовища.

Водночас відповідальність формується не ізольовано, а в процесі соціальної взаємодії – через освіту, культуру, медіа та участь у спільних практиках. Поєднуючи індивідуальний досвід із колективними нормами, вона постає як динамічна структура, що змінюється разом із соціальними та технологічними умовами.

Таким чином, відповідальність як наслідок свободи виходить за межі індивідуального виміру й безпосередньо вплітається у процес соціального формування свідомості та ідентичності. Прийняття відповідальності означає не лише усвідомлення власних рішень, а й розуміння їхнього впливу на інших, спільні смисли та колективні форми життя. Саме в цьому просторі свобода набуває соціальної визначеності, а свідомість – здатності до цілісного саморозвитку (рис. 1).

Запропонована модель дозволяє розглядати свідомість як динамічне ядро, що формується у полі взаємодії свободи, вибору та відповідальності й водночас вбудоване у соціальні та тілесні виміри людського буття. У цій перспективі формування «Я» не може бути зведене до внутрішнього, ізольованого процесу, оскільки свідомість завжди розгортається у просторі взаємодії з Іншим та спільнотою.

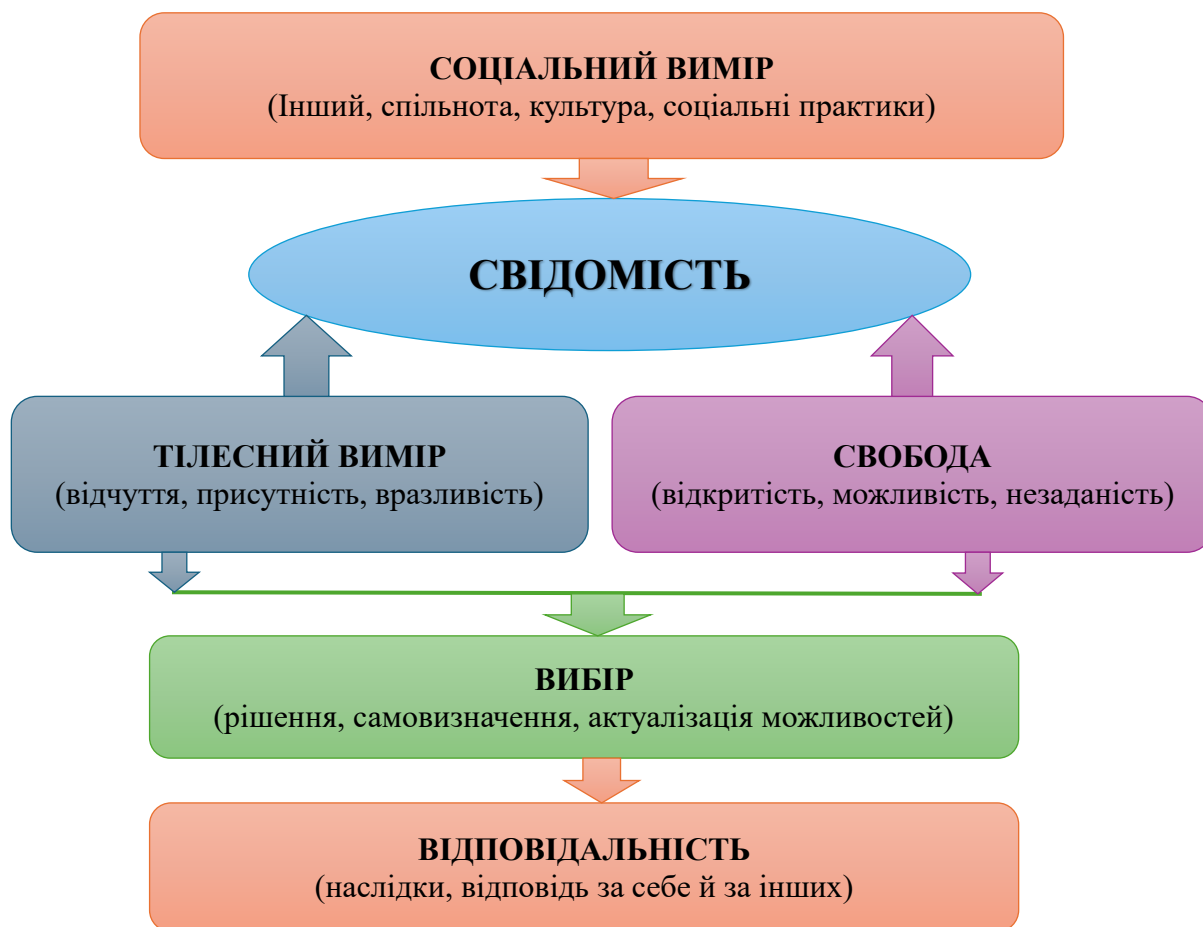

Рис. 1. Екзистенційне поле формування свідомості

Джерело: побудовано автором

Формування «Я» неможливе поза соціальним контекстом. Свідомість виникає і розвивається у взаємодії – з Іншим, із культурними наративами, історичними подіями та символічними структурами спільноти. Ідентичність не є раз і назавжди заданою сутністю, а постає як динамічний процес, у якому індивідуальний досвід постійно співвідноситься з колективними смислами, нормами й очікуваннями. У цьому процесі свобода вибору поєднується з відповідальністю за спосіб власної присутності у соціальному світі.

У цифрову епоху соціальний простір зазнає суттєвих трансформацій. Онлайн-спільноти, соціальні мережі та цифрові платформи відкривають нові можливості для самопрезентації, комунікації та участі у спільних практиках.

Водночас вони створюють ризики фрагментації ідентичності, тиску конформізму та втрати автентичності. Множинність соціальних ролей і цифрових образів ускладнює процес самоусвідомлення, вимагаючи від людини постійної рефлексії щодо того, ким вона є і яким чином здійснює власний вибір. Особливої ваги соціальний вимір ідентичності набуває в умовах криз і граничних ситуацій. Соціальні потрясіння актуалізують питання спільності, солідарності та колективної відповідальності, трансформуючи уявлення про свободу як суто індивідуальний ресурс. Вибір у таких умовах перестає бути приватною справою і набуває суспільного значення, оскільки кожне рішення впливає на здатність спільноти зберігати цінності, культурну тяглість і горизонти майбутнього. Нові форми соціальної взаємодії, зокрема онлайн-активізм і цифрові ініціативи солідарності, розширюють простір реалізації свободи та відповідальності. Вони дозволяють людині відчувати власну причетність до ширших соціальних процесів, але водночас вимагають критичного мислення, медіаграмотності та здатності протистояти маніпулятивним впливам. У цьому контексті автентичність постає не як даність, а як результат усвідомленого ставлення до соціальних і цифрових умов власного існування.

Тож соціальний контекст формування ідентичності в сучасному світі характеризується відкритістю та множинністю впливів, що вимагає від людини постійного переосмислення власної позиції. Взаємодія з іншими, участь у спільних практиках і прийняття відповідальності за власні вибори створюють умови для збереження свободи та цілісності свідомості. Водночас повне розуміння цього процесу є неможливим без урахування тілесного виміру людського існування. Саме через тілесний досвід свобода втрачає абстрактний характер і постає як пережита можливість дії в умовах обмежень, ризику та граничних ситуацій, де вибір набуває особливої екзистенційної ваги. Динаміка переходу від свободи як можливості до відповідальності як прийнятого

наслідку концептуально відображена на рис. 2.

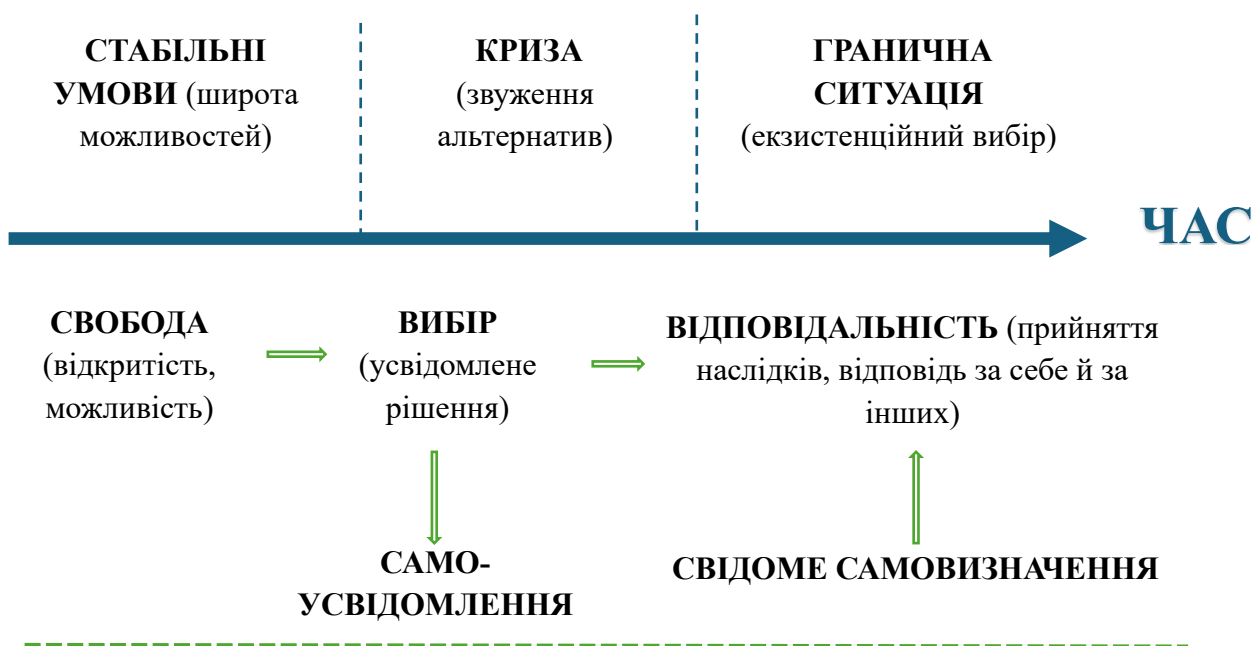

Рис. 2. Модель трансформації свободи у відповідальність у граничних ситуаціях

Джерело: побудовано автором

Запропонована модель трансформації свободи у відповідальність дозволяє показати, що в умовах кризи й граничних ситуацій свобода не зникає, а зазнає якісної зміни. У міру звуження простору можливостей вона втрачає характер абстрактної відкритості й концентрується в точці екзистенційного вибору, який вимагає від суб'єкта усвідомленого самовизначення та прийняття наслідків власних рішень. У цій точці свобода переходить у відповідальність, набуваючи етичної визначеності та онтологічної глибини.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграє тілесний вимір людського буття. Свобода і вибір переживаються не як суто раціональні акти, а як тілесно вкорінений досвід дії, вразливості, меж і присутності у світі. Саме тілесність забезпечує зв'язок між внутрішнім переживанням свободи та конкретними умовами її реалізації, перетворюючи вибір на прожитий, а не абстрактно

осмислений акт. В умовах цифрових трансформацій і екзистенційних загроз тілесний досвід набуває особливої значущості, оскільки він утримує суб'єкта в реальності та запобігає редукції свободи до формальної можливості без відповідальності.

Для узагальнення викладених теоретичних положень та систематизації взаємозв'язків між ключовими екзистенційними категоріями доцільно звернутися до інтегративної аналітичної моделі, поданої в таблиці 1, яка відображає багатовимірний характер формування свідомості та ідентичності в сучасному світі.

Таблиця 1

Екзистенційні чинники формування свідомості та ідентичності особистості в сучасному світі

Онтологічний зміст	Екзистенційний вимір	Соціально-технологічний контекст	Роль у формуванні ідентичності	Ризики спрощення
Свобода				
Відкритість буття та можливість самотворення	Переживання вибору в умовах невизначеності	Алгоритмічні сценарії, цифрові середовища	Забезпечує автономність та само-визначення	Зведення до формальної «можливості вибору»
Вибір				
Акт актуалізації можливостей	Самоствердження через рішення	Персоналізовані рекомендації, інформаційні фільтри	Формує життєву траєкторію суб'єкта	Ілюзія автономності
Відповідальність				
Усвідомлення наслідків буття	Прийняття екзистенційних наслідків	Соціальні мережі, публічність дій	Закріплює ціннісну позицію	Перекладання відповідальності на системи
Тілесність				
Спосіб присутності у світі	Вразливість, афективність, переживання меж	Віртуалізація досвіду	Забезпечує автентичність досвіду	Відчуження від реального переживання
Соціальний контекст				

Онтологічний зміст	Екзистенційний вимір	Соціально-технологічний контекст	Роль у формуванні ідентичності	Ризики спрощення
Простір співбуття	Діалог з Іншим	Онлайн-спільноти, медіа-середовище	Конститує соціальну ідентичність	Конформізм, фрагментація «Я»
Свідомість				
Процесуальна структура буття	Рефлексивне самовіднесення	Цифрова інтроспекція	Інтегрує досвід у цілісне «Я»	Раціоналістичне спрощення

Джерело: побудовано автором

Подана модель засвідчує, що формування свідомості не може бути зведене до окремого психологічного або соціального чинника, а розгортається як складний процес взаємодії свободи, вибору, відповідальності, тілесності та соціального середовища. Така інтегративна перспектива дозволяє розглядати становлення ідентичності як багатовимірний і динамічний процес, що потребує подальшого теоретичного осмислення та узагальнення.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що свобода та самоусвідомлення в сучасному світі доцільно розглядати не як ізольовані феномени, а як взаємопов'язані екзистенційні чинники формування свідомості й ідентичності людини. Свідомість у такому підході постає не як статична структура або завершений результат розвитку, а як відкритий процес, що розгортається у динаміці вибору та відповідальності в конкретних соціальних і тілесних умовах буття. Обґрунтовано, що свобода має онтологічний характер і є передумовою суб'єктності, однак її зміст розкривається не у множинності абстрактних можливостей, а в здатності до усвідомленого вибору в ситуаціях обмеження, невизначеності та граничного досвіду. Саме у таких умовах свобода трансформується у відповідальність, яка постає не як зовнішнє обмеження, а як внутрішній вимір самотворення особистості та її включеності у соціальну реальність. Показано, що формування самоусвідомлення є

неможливим поза соціальним контекстом, у якому індивідуальний досвід постійно співвідноситься з колективними смислами, нормами й практиками. Водночас соціальна взаємодія не вичерпує процесу становлення свідомості, оскільки вирішальну роль у ньому відіграє тілесний вимір, через який свобода, вибір і відповідальність набувають пережитого, екзистенційно наповненого характеру.

Запропонований авторський підхід, унаочнений у концептуальних моделях (рис. 1, рис. 2), дозволяє інтегрувати екзистенційний, соціальний і тілесний виміри в цілісне розуміння процесу формування свідомості. Така інтеграція дає змогу подолати редукціоністські трактування людського «Я» як виключно раціонального або індивідуалізованого феномену та показати свідомість як динамічне екзистенційне поле відповідального самовизначення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом трансформацій свободи, самоусвідомлення та відповідальності в умовах цифровізації, розвитку штучного інтелекту й нових форм соціальної взаємодії, а також з міждисциплінарним осмисленням тілесного досвіду в сучасних екзистенційних практиках.

Список використаних джерел

1. Гальчинський Д. О. Саморепрезентація в цифрову епоху: трансформація свідомості та межі автентичності. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17015540>.

2. Гальчинський Д. О. Формування самоусвідомлення в інформаційному суспільстві. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17001890>.

3. Pardosi M. T. Freedom and responsibility in Jean-Paul Sartre's existentialism: a philosophical review. *Satwika: Kajian Ilmu Budaya dan Perubahan Sosial*. 2025. Vol. 9. № 1. P. 316–324. DOI:

<https://doi.org/10.22219/satwika.v9i1.40466>.

4. Hassen M. Z. The paradox of choice: the intersection of freedom and anxiety. *International Journal of Philosophy*. 2024. Vol. 12. № 4. P. 75–83. DOI: <https://doi.org/10.11648/j.ijp.20241204.13>.

5. Bayram Y. From “Know thyself!” to “Be your true self”: free will belief as a mediator in the relationship between internal state awareness, appearance consciousness, style consciousness, and social anxiety with authenticity. *Current Psychology*. 2025. Vol. 44. P. 4791–4805. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-025-07521-8>.

6. Лопуга О., Северин-Мрачковська Л. Самосвідомість та самореалізація особистості. *Філософія та управління*. 2025. № 6(10). DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.6.08>.

7. Dojčár M., Nemeč R. From existence to being: reflections on the transformation of personal identity through confrontation with cultural, religious, and spiritual diversity. *Religions*. 2024. Vol. 15. № 12. Article 1467. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel15121467>.

8. De Miranda L., Ingvolstad Malmgren C., Carroll J. E., Gould C. S., King R., Funke C., Arslan S. The philosophical health compass: a new and comprehensive assessment tool for researching existential dimensions of wellbeing. *Methodological Innovations*. 2025. Vol. 18. № 3. P. 129–142. DOI: <https://doi.org/10.1177/20597991251352420>.

9. Menzies R. G., Menzies R. E. Existential therapies and the extended evolutionary meta-model: Turning existential philosophy into process-based therapy. *Journal of Contextual Behavioral Science*. 2024. Vol. 34. Article 100840. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2024.100840>.

10. Joseph J. The algorithmic self: how AI is reshaping human identity, introspection, and agency. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Article 1645795. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1645795>.

11. Дротенко В., Глинянський А. Етичний вимір особистісної індивідуації у парадигмі метамодернізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 53. С. 71–77. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.8>.

12. Порадюк С. Феномен самотності в європейській філософії. *Філософські науки*. 2025. № 2(98). С. 166–184. DOI: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(98\).2025.166-184](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(98).2025.166-184).

13. Коваль О. А., Говорун А. О. Міждисциплінарний характер дослідження процесу формування самоактуалізованої особистості. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 53. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.8>.

14. Міщиха Л. П., Лещинська О. А., Климишин О. І., Матейко Н. М. Духовно-екзистенційні витoki адиктивної поведінки особистості. *Наукові перспективи*. 2025. № 8(62). С. 1471–1472. URL: <https://lib-gero.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23914/1/28247-Текст%20статті-38523-1-10-20250905.pdf> (дата звернення: 14.11.2025).

15. Тішко Л. Життєва криза особистості у вимірі філософів екзистенційного спрямування. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2025. Т. 28. № 1. С. 23–27. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/12602> (дата звернення: 14.11.2025).